

TÜRKÇE VE YUNANCA KAYNAKLARDA KARAKONCOLOS / KALİKANCAROS İNANCI*

The “Karakoncolos / Kalikancaros” Belief in Turkish and Greek Sources

Dr. Öğr. Üyesi Şehnaz ŞİŞMANOĞLU ŞİMŞEK**

ÖZ

Karakoncolos/*kalikancaros* inancı Türkiye’de başta İç Anadolu ve Karadeniz bölgesi olmak üzere, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan’a kadar Balkanlar’da geniş bir coğrafyada görülmektedir. Türkçede yapılan derlemelerde kimi zaman farklı isimlerle anılsa da karakoncolosun görüldüğü dönem ve özellikleri benzerlik gösterir. Buna göre, yılın en soğuk günlerinde yeryüzüne çıktığına inanılan karakoncolos, çoğu zaman tüylü, hayvana benzeyen, insanlara musallat olan ve onları tedirgin eden bir yaratık olarak betimlenmektedir. Karakoncolos inancına yer veren Türkçedeki ilk yazılı kaynaklardan biri ise Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâmesi*’dir. Bugün özellikle Doğu Karadeniz’de “karakoncilo” gibi oyunlarda bir gelenek ya da Türkçe edebiyat ve sinemada nadiren de olsa bir imge olarak varlığını devam ettirse de çoğunluk tarafından unutulmuş hatta hiç bilinmeyen bir inanıştır. Öte yandan, Yunancada çoğunlukla *kalikancaros* adıyla anılan bu inancı dair anlatılar, oldukça erken bir tarihte halk bilimci Nikolaos Politis tarafından derlenmiştir (1904). Bu çalışmada öncelikle söz konusu derlemede yer alan anlatılardan söz edilerek bu anlatıların bugünkü Yunanca çocuk edebiyatında Filippos Mandilaras tarafından yeniden yazılmalarına değinilecektir. Bugünkü Yunanistan’da özellikle Noel döneminde gerek okullardaki müzikli gösterilerle gerekse yayımlanan çocuk kitaplarının popüler bir figürü olarak varlıklarını devam ettirdikleri ortaya konacaktır. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan bu inancın Türkçe ve Yunanca kaynaklardaki aktarımlarına genel olarak bakıldığında incelenen Türkçe kaynakların daha çok Doğu Karadeniz bölgesinden derlendiğini ve unutulmaya yüz tutmuş bir gelenek olarak nadiren yaşatıldığını görebiliriz. Bugünkü Yunanistan’da ise Velloudios’un hâlâ dolaşımda olan çizimlerinin de etkisiyle kalikancaros inancının çocuk edebiyatının “millî” ve popüler bir unsuru olarak varlığını devam ettirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Koncolos, Karakoncolos, *Kalikancaros*, Türkçe kaynak, Yunanca kaynak.

ABSTRACT

The belief in “karakoncolos / *kalikancaros*” is seen in a wide geography spreading from Central Anatolia and Black Sea region in Turkey to Balkan Peninsula including Greece, Bulgaria and Serbia. Though karakoncolos is defined under different names in Turkish sources, the period it is depicted and its features are almost similar. According to this, the karakoncolos, believed to have emerged on the coldest days of the year, is depicted as a creature that is often hairy, resembling animal, haunting people and disturbing them. One of the first written sources in Turkish that included the belief in karakoncolos is Evliya Çelebi’s *Seyahatnâme*. Today, it is rarely a tradition in games such as “karakoncilo” in the Eastern Black Sea, or a belief that has been almost forgotten or even unknown by the majority, even though it continues to exist as a trivial image in Turkish literature and cinema. On the other hand, this belief, often referred to as *kalikancaros* in Greek, was compiled by the folklorist Nikolaos Politis at an early date (1904). In this study, first of all, referring to the various beliefs concerning *kalikancaros* in the mentioned compilations of Politis, the rewritings of them in the present Greek children’s literature by Filippos Mandilaras will be introduced. In today’s Greece, it will be revealed that especially during the Christmas period, it continues to exist as a popular figure of the musical performances in schools and in children’s books. When we have a look at the Turkish and Greek compilations of this belief in general, which is spread over a wide geographical area, we can see that the reviewed Turkish sources are mostly collected from the Eastern Black Sea region and rarely lived as an almost forgotten tradition. Today in Greece, also due to the Velloudios’ paintings, which still circulate today, the mentioned belief continues to exist as a “national” and a popular element of the childrens’ literature.

Key Words

Koncolos, Karakoncolos, *Kalikancaros*, Turkish source, Greek source.

* Geliş tarihi: 17 Ocak 2018 – Kabul tarihi: 25 Kasım 2018 / Şişmanoğlu Şimşek, Şehnaz. “Türkçe ve Yunanca Kaynaklarda Karakoncolos/*Kalikancaros* İnanç” *Millî Folklor* 120 (Kış 2018): 184-197

** Kadir Has Üniversitesi Modern Diller Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye, sehnazsismanoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8489-6964>

Tarih boyunca farklı din, dil ve etnisitenin bir arada yaşadığı Anadolu coğrafyasında kültürler arası geçişkenliğin, iç içe geçmelerin, çokkültürlülüğün birbirini beslediği ve bunun doğal bir sonucu olarak da karmaşık ve zengin inanç unsurlarının ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle geniş bir coğrafyada görülen inanışların farklı dillerdeki kaynaklarına gitmek, bu çok bileşenli inançların özelliklerini, farklılıklarını ve benzerliklerini ortaya çıkarmak açısından önem taşımaktadır. Türkiye’de İç Anadolu ve Karadeniz bölgeleri başta olmak üzere, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan’a kadar Balkanlar’da geniş bir coğrafyada görülen ve farklı isimlerle anılan, Türkçedeki sık kullanımıyla “karagoncolos” inanışı bu tür çokkültürlü inanışlardan biridir.

Ayşe Duvarcı, “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar” başlıklı makalesinde “Türk halkbiliminde sözlü gelenekler içinde insanların hayatını etkileyen, inançlarla yakından bağlantılı, olağanüstü nitelikler taşıyan, gizli güçlere sahip oldukları kabul edilen, ancak ne oldukları pek bilinmeyen varlıklarla ilgili pek çok anlatı” olduğunu belirterek bunların arasında Anadolu’nun farklı bölgelerinde yaygın bir inanış olarak hüküm süren Karakoncolos ve Congolos’tan da söz etmektedir (2005: 125). Duvarcı, kışın en soğuk günlerinde ortaya çıktığına inanılan bu cinin adının Doğu Karadeniz bölgesinde Karakonculu, Karakoncolo, Koncolos, Yaban Adamı gibi ifadelerle anıldığını belirtmektedir (126).

Öcal Oğuz, “Kara Koncolos ve Yılbaşı” başlıklı yazısında ise söz konusu

varlıkların Türk mitolojisi ve halk takviminin önemli olağanüstü figürlerinden biri olduğunu belirterek, eskiden hakkında yüzlerce efsane anlatılan bu varlıkların günümüzde isminin dahi bilinmediğinden; bu halk inanışının “bu çağda böyle saçmalıklara mı inanılır!” düşüncesi ile “bunların dinde yeri yok!” eleştirisi arasında sıkışarak popüler kültüre kazandırılmadığından yakınmaktadır (2014:264). Bu makalede karakoncolos inancının Türkçe ve Yunanca derlemelerde ve kaynaklarda yer alma biçimleri, benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konularak, bu inanç unsurunun Türkçe örneğinden farklı olarak Yunancada neredeyse “millî” bir popüler nesneye dönüşmesi ele alınacaktır.¹ Araştırma için ulaşılabilen kaynaklar daha çok Karadeniz bölgesine odaklandığı için, yazıda bu yaygın inanışın söz konusu bölgedeki örnekleri öne çıkmaktadır. “Karakoncoloz”, “karakancaloz” şeklindeki ifadelerine de rastlanan bu varlıktan, makale boyunca, araştırmacıların özgün kullanımlarına sadık kalınarak söz edilecek, alıntılar dışında ise Türkçe derlemeler bağlamında “karakoncolos” ya da “koncolos” olarak söz edilecektir.

Türkçe Kaynaklarda Karakoncolos Anlatıları

Karakoncolos inancına yer veren Türkçedeki ilk yazılı kaynaklardan biri Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâmesi*’dir. Evliyâ Çelebi, ilk olarak birinci ciltte İstanbul’u koruyan tılsımları anlatırken on üçüncü “ibret verici tılsım” başlığı altında bir mağarada bulunan “koncoloslar”dan söz eder (Evliya Çelebi 2008: 34). Yeliz Özay, Evliya Çelebi’nin, koncolosları kış gecesinde

de betimlemesinin koncoloslara dair genel inanışla örtüşüğünü ancak Çelebi'nin “koncolosların bu davranışlarının insanların ya da diğer canlıların üzerinde nasıl bir etki yarattığını” belirtmediğinden söz konusu on üçüncü tılsımın oldukça “muammalı bir tılsım” olarak kaldığını belirtmektedir (2009: 60).

Evlîyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'nin üçüncü cildinde ise 1652-53 kışında Balkanlarda bir Bulgar köyü olan Çalikkavak'a gider ve burada yılda bir kez “koncoloz”a dönüşen bir cadıdan söz eder (Evlîya Çelebi, 1999: 205). *Seyahatnâme*'deki koncolos göndermelerinin sonuncusu ise yedinci ciltte “Der-beyân-ı acâ'ibât u garâ'ibât-ı ibret-nümâ-yı ceng-i cidâl-i sehere-i oburât” başlığı altında yer alır. Çelebi, Kafkasya seyahati sırasında, yıldırım bir gecede Çerkeslerden, “yılda bir kerre bu kara koncoloz gecelerinde bir Çerkez oburlarıyla Abaza oburları gökyüzünde uçup ceng-i azîm” ettiklerini öğrenir (Evlîya Çelebi, 2003: 273).

Özay, bugünün okuru için gerçeklikten uzak, olağanüstü hikâyeler olarak değerlendirilebilecek bu anlatılar hakkında şu saptamada bulunur: “Evlîyâ'nın hikâye anlatıcısı olduğu 17. yüzyılda hiçbir esrarengiz varlık, özellikle de cadılar sadece folklorun ya da edebiyatın fantastik dünyasının eğlenceli figürleri değildir. Bu varlıklar birer inanç unsuru olarak halkın gündelik sosyal yaşamında oldukça etkili bir role sahiptirler.” (2014: 304).

Türkçede sadece karakoncolos inanışı üzerine odaklanmış bir çalışma bulunmamasına rağmen Karadeniz kültürü çalışmaları olarak düşünebileceğimiz araştırmalarda bu inancın da

söz konusu edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, bu makalenin önemli ilham kaynakları, Rize'ye bağlı Akpınar köyünde (Kalamos) doğmuş ve yetmişmiş olan babaannem Emine Şişmanoğlu ve ondan dinlediğim karakoncolos hikâyeleridir. Özhan Öztürk, *Karadeniz* başlıklı Ansiklopedik Sözlüğü'nde “Karakoncoloz/ Karakoncolo” başlığı altında önemli ayrıntılara yer vermektedir. Yazar, özellikle Trabzon, Rize ve Artvin'deki anlatımlara dayalı olarak bu inanışı “Yaban adamı, esmer tenli veya tüylü, dağlarda yaşayan, konuştuğu varsayılan, yeni yıl (Kalandar) zamanı ortaya çıkan, ustalıklı kandırılmaz ve bazı tedbirler alınmazsa insanlara zarar verebileceğine inanılan yaratık adı” olarak tanımlar (2005: 620). Karadeniz coğrafyasından derlemelere dayalı olarak yapılan anlatımlarda kimi zaman farklı isimlerle anılsa da karakoncolosun şu özelliklerle ortaya çıktığı görülmektedir: Sürmene'deki aktarımlara göre karakoncola, kuzey rüzgârları estiğinde büyük kayığında kürek çekerek dere boylarından yukarı çıkar, önüne çıkkanı yakar yıkar, yer; halk korkudan yemesi için kapı önlerine yiyecek bırakır, eğer yiyecek bulamazsa evin küçük erkek çocuğunu yemiş (621). Artvin'de de koncolos “yeni doğmuş çocukların ciğerini çektiğine inanılan düşsel bir yaratık” olarak anlatılmaktadır (621). Söz konusu yaratık Trabzon Şalpazarı ve Rize merkez bölgesinde ise kimi zaman yine farklı isimlerle ama benzer özelliklerle ve çoğu anlatıda belirli tarihlerde (25 Aralık ile 5 Ocak) karışımıza çıkmaktadır: “(Hemşin) Aralığın son altı günü ile Ocağın ilk altı günü gelir. (...) Koncolozun sandığı

vardı. Koncoloz adamı öldürür sandığına koyardı. Daha çok suyun başında olurdu, gece kapiya su almaya çıkınca koncoloz önümüze dururdu (621). Of, Çoruk'ta daha olumlu olarak tasvir edildiği görülmektedir: “Evlere girer, insanların sohbetlerine ve eğlencelerine katılır, yapılan her şeye ortak olur ama kimseye zarar vermemiş. En önemli özelliği insanlar ne yaparsa yapsın aynısını taklit etmesiymiş” (621). Karakoncolosun sesleri taklit ederek insanları kandırması ve evden dışarı çıkan kurbanlarını tuzağa düşürüp götürmesi geniş bir coğrafyada yaygın bir inanıştır (Oğuz 2014: 264).

Hemşin varyantında, Trabzon varyantlarının aksine koncolos, dişi de olabilmektedir. İnanişâ göre, elinde tapul tarağı (bir çeşit yün tarağı) ile dolaşır ve karşısına çıkan insanlara birtakım sorular sorarmış (622). Tapul tarağı, Rize'deki anlatımlarda da görülmektedir. Koncolosun geceleyin yolda karşılaştıkları insanları durdurup, onlara bazı sorular sorarak, aldığı cevaplardan memnun kalmazsa, onları tapul tarağı ile başlarına vurarak öldürebildiğine inanılmaktadır. Ondandır kurtulmak için her sorusuna “kara” ile başlayan bir cevap vermek gerektiğine inanılır: “Adın nedir?” “Kara Mahmut”, “Nereden geliyorsun?” “Kara köy'den”, “Nereye gidiyorsun?” “Kara dağa” gibi (*Rize Kültür Derlemeleri*, 256). Koncolozların erkek ve dişi olduklarına inanılır, eğer insanın karşısına çıkan koncolos dişi ise, onun kendisini beğenip kaçırmaması için kendisini çirkin olarak tanıtmayı tavsiye edilirdi. Mesela “Adım Musa, boyum kısa, kendim köse” deyince karanlıktaki çok iyi göremeyen koncolos

o kişiyi bırakabilirdi (256). Özellikle yiyecek ambarlarına musallat olduklarına inanılan koncolosları uzaklaştırmak için siyahtan nefret etmeleri nedeniyle ambarların kapıları kömür ile çizilip karartılırdı (256).

Anadolu'da bu yaratıklar “karakoncolos” ya da “congolos” farklı isimlerle de anılmaktadır. Yozgat'ta kışın en şiddetli zamanı “Congolos ayı, Congolos girdi, Congolos çıktı” olarak isimlendirilirken congolosun bu belirli 7 gün içerisinde ortaya çıktığına inanılmaktadır. Hasan Özbaş'ın “Yozgat'ta Congoloz” makalesinde ise Yozgat'ta pancar olan evlere gelmeyeceğine inanılan congolosun evlere uğramaması için pancar pişirilip, eşiklere gömüldüğü veya lohusalara, dünürlere, sevilen kimselere verildiği belirtilmektedir (akt. Duvarcı 2005: 127).

Metin And ise *Dionisos ve Anadolu Köylüsü* başlıklı incelemesinde söz konusu inanişâ kökenci bir yaklaşımla Türkler, Yunanlar ve Ulahlara atfederek karakoncolosların ne oldukları belirsiz birtakım yaratıklar olduklarını, bu adın *Kallikandzaros*, *Karkandzalu* gibi çeşitli söylenişleri olduğunu belirtir (And 1962: 46). And'ın belirttiğini göre, eski Türk ruznamelerinde 25 Aralık için “Evvel-i Koncalos”, 6 Ocak yani on ikinci gün için de “Ahir-i Koncalos” denilmekteydi. Türkler bunun Noel'den on ikinci geceye kadar etkisini gösteren kötücül ruh olduğuna, gittiği evlerin bolluğunu, bereketini yok ettiğine inanırlardı. Bu kötü ruhu evlerinden uzaklaştırmak için zincirlerle gürültü yaparlardı (46).

Doğu Karadeniz'de karakoncolos ile ilişkili bir başka unsur ise mahalli takvimde yılbaşı günü olarak kabul

edilen 13 Ocak / Kalandar gecesinde (Trabzon'da ve Rize'nin bazı ilçelerinde Ocak ayına Kalandar denmektedir) (Öztürk 2005: 596) düzenlenen seyirlik oyunların "Karakoncilo" olarak anılması ve bu oyunlarda karakoncolusun temel bir karakter olarak yer almasıdır. Şükrü Elçin, "Karakoncilo Oyunu" başlıklı makalesinde Trabzon'un Of ilçesine bağlı Çaykara köyünde Aralık ayının (7-19 günleri arası) akşamlarında oynanan oyunlardan söz etmektedir. Söz konusu günlerde ne insana ne de hayvana benzeyen, sivri başlıklı, uzun boylu bir yaratığın ıssız yerlerde dolaştığı inancı nedeniyle Karakoncilo adının verildiğinden bahseder (1961: 79-80).

Özhan Öztürk ise Trabzon Şur köyünden bir oyun aktarır (622). Öztürk'ün yer verdiği Şur, yeni isimle Şahinkaya köyünde bu geleneğin yok olmakta olduğunu ise köye ait internet sitesinden öğreniyoruz. Naci Altuncu'nun "Karakoncilo Yapın Hiç Kimse Kalmadı" başlığı altında yazdığı yorumlar, yitip gitmekte olan geleneğe bir ağıt niteliği taşıyor. Yine de özellikle Trabzon merkezli bazı belde ve köylerde bu geleneğin canlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir: Trabzon'un Beşkøy beldesine ait internet sitesinde de Karakoncilo ile ilgili anlatımlar mevcuttur. (<https://trabzon-beskoy.tr.gg/-Eski-adlar%26%23305%3Byla-aylar.htm>). Başka bir sitede ise 2009 yılında yine Trabzon Uzungöl'de başlatılan Karakoncilo etkinliğinin Dernekpazarı'nda devam ettiği söylenmektedir. Kalandar (Ocak) ayı içerisinde ya da Kalandar gecesinde olduğu söylenen bu etkinliklerin bir de manisi vardır:

"Kalandaris kulandaris/
Erkek uşak dışı buzak /
Ver Allah ver dolsun bucak"
(<http://www.gulenkoyu.com/forum/index.php?topic=12576>)

Ömer Asan da Trabzon, Of'ta on iki gün devam eden Karakoncilo kutlamalarında ilk gün eve gelen misafirin, o ailenin nasıl bir yıl geçireceğinin belirtisi olduğundan söz eder. Kutlanan on iki gün on iki ayla kıyaslanır, örneğin birinci gün güneşliyse Ocak ayında havaların iyi olacağı düşünülür (1996: 80).²

Bu oyunların mübadele öncesi Karadeniz Rumları arasında da oldukça yaygın olduğunu *Geleneksel Pontos Halk Tiyatrosu* başlıklı çalışması ile Hristos Samuilidis'ten öğreniyoruz. Samuilidis, *Dodekaimero* yortuları zamanında bugünkü Trabzon, Gümüşhane vb. illeri içine alan Pontos bölgesinin her tarafında oynanan, geleneksel gösterilere ait 55 temsil üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. Yazar, bölgede geleneksel temsil ve kumpanyayı ifade etmek için en çok kullanılan "momoeros" kelimesinin Pontos lehçesinde özel olarak *Dodekaimera*'da kılık değiştirmiş olanlara özgü olarak kullanıldığından söz etmektedir. (Samuilidis 1999: 29). Özhan Öztürk ise bu gösterilerin bugünkü karakoncilo gösterileri ile benzerliğini ifade eder: "Momoyeri canlandırılan kişi, üzerine koyun postları giymiş, koyun yününden sahte sakal takmış, beline hayvanlara takılan türde çingraklar takmış, yüzü isle (maneya) karaya boyanarak karakoncilo kılığına sokulmuştur" (Öztürk 2005: 869).

Modern Türkçe Edebiyatta Karakoncolosun İzleri

Öcal Oğuz'un belirttiği gibi günümüzde karakoncolosların varlığından haberdar olan, bu coğrafyada dillendiren çok az insan kalmıştır. Söz konusu varlıklara Türkçe edebiyat ve sinemada da nadiren yer verildiğini görüyoruz. Bu konuyla ilgili yapılacak ayrıntılı bir araştırma mutlaka başka örnekleri de karşımıza çıkaracaktır. Türkçede karakoncolosa gönderme yapılan en erken edebî metinlerden biri 1871-1872 yıllarında Türkofon Ortodoks (Karamanlı) yazar Kula-lı Evangelinos Misailidis tarafından Yunan harfli Türkçe (Karamanlîca) olarak yazılmış olan *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş'tir* (Şişmanoğlu Şimşek, 2014). Metinde karakoncolos, "tılsım cin ve şeytan ve hortlak ve kara concolos (konceolos) gibi birtakım terbiyesiz kocakarıların sabi çocukları korkutmak için zevzekçesine naklettikleri masallar" olarak geçmektedir (Misailidis 1988: 81). Elif Şafak'ın *Bit Palas* romanında ise sorduğu sorulara içinde "kara" geçen kelimelerle cevap verilmesinin söz konusu edildiği kısa bir karakoncolos hikâyesine yer verilir (2009: 263). Mehmet Berk Yaltırık'ın korku-gerilim türünde olan "Karakoncolos" adlı bir öyküsü vardır; Mehmet Sait Taşkıran'ın ise *Yıldızlı Gece* adlı öykü kitabının ilk bölümü "Karakoncolos Fırtınası" başlığını taşımaktadır. Karadenizli kadın hikâyelerine odaklanan *Fadime Kimdir?* kitabında ise Nuray Küçükler, anneannesinin aktarımlarından yola çıkarak Rize'deki germakoçi inancını öyküleştirmiştir (Küçükler 2007: 117)

Sinemada ise Yeşim Ustaoglu'nun *Bulutları Beklerken* filminde küçük ama önemli bir gönderme söz konusudur. Eleni olarak doğan bir Karadenizli Rum'un Ayşe olarak hayatını devam ettirmek zorunda kalmasına odaklanan filmde ana karakter Ayşe, bir gün komşunun oğluna bir karakoncolos hikâyesi anlatır. Hikâye kara kış gecelerinde dolaşarak insanlara uykudayken musallat olan, uyanmazlarsa onları kaçırın bir karakoncolosla ilgilidir. Ayşe bu hikâyeyi kayıp bir kız hikâyesiyle birleştirir. Övgü Gökçe, filmle ilgili çözümlemesinde karakoncolos anlatısının tekinsizliği ile filmdeki temel meselelerin ilişkilendirildiğini ve tarihte saklı olana, anlatılmayana işaret ettiğini belirtmektedir (2009: 271).

Yunanca Kaynaklarda Kalikancaros İnancı

Yunanca kaynaklarda karakoncolos, çoğunlukla *kalikancaros* kelimesinin çoğulu *kalikancari* (καλικάντζαρος, καλικάντζαροι) şeklinde ifade edilir. Yunancada *kalikancaros*larla ilgili bilinen en önemli çalışmalardan biri Yunanistan'da halk biliminin kurucu isimlerinden biri olarak kabul edilen Nikolaos Politis'e aittir. Politis, ilk baskısı 1904 yılında yapılan *Melete perit tu Viu ke tis glossis tu Elliniku Lau: Paradosis* (Yunan Halkının Yaşamı ve Dili: Gelenekler) başlıklı eserinde bazıları birbirine benzeyen aralarında İstanbul'un da olduğu çoğunluğu Ege adalarına ait 54 *kalikancaros* anlatısını derlemiştir. Bu anlatılara tek tek yer vermek bu makalenin sınırlarını aşmaktadır ancak söz konusu derlemelerde yer alan genel özelliklerden söz ederek, bazı ilginç ayrıntılara yer

vermek ve belirli bir örüntü içeren daha bütünlüklü hikâyeleri özetleyerek, bugünkü Yunanca popüler çocuk edebiyatında söz konusu inancın nasıl yer aldığına kısaca değinmek istiyorum.

Nikolaos Politis'in Derlemele- rinde Kalikancaros ve Benzerleri

Politis'in Karadeniz bölgesi haricinde İstanbul'dan Kıbrıs'a ve çoğunlukla da Ege adalarına uzanan anlatılarında *kalikancaros*lar farklı isimlerle de yer almaktadır. Hios (Sakız), Argos, Milos (Değirmenlik), Zakynthos (Zakintos), Samos (Sisam), Skiathos (İskados), Tinos (İstendil), İmros (Gökçeada), Kıbrıs gibi birçok adanın dışında İstanbul, Atina gibi şehirler ve Trakya ve Teselya gibi bölgelerle ilgili de *kalikancaros* anlatıları mevcuttur.

Anlatılar istisnasız bir biçimde *kalikancaros*ların yeryüzüne çıkış tarihi olarak, 24 Aralık Noel (*Hristugenna*) arefesini yani İsa Peygamber'in doğuşu kutlamalarının bir gün öncesini göstermektedir. Yeryüzünü terk etmeleri ise 6 Ocak Theofania (*Ta Fota*) gününe, İsa Peygamber'in Ürdün Nehri'nde vaftiz edilmesine ve suyun kutsal boyut kazanışına (Özkan 2009: 25) işaret etmektedir. Bu iki gün arasında kalan on iki günlük dönemi ise Ortodoks Hıristiyanlar *Dodekaimera* (On iki gün) olarak adlandırmaktadırlar.

Politis, çalışmasında *kalikancaros* inanışının devam ettiği bölgelere ilişkin ayrıntılara yer verir. Türkçede olduğu gibi bu yaratıklar *kalikancaros* ismi dışında farklı isimlerle de anılmaktadır. Bu konuda *likokacarei* (Mora Yarımadası'nda Tripoliçe belde-

sinde Vourvouro köyü), *skalikancerya* (Orta Yunanistan, Arahova bölgesi, Skiathos), *karkancerya* (Teselya), *kolovelonides* (Atina), *kalikancaros*ların başı olarak düşünülen *mandrakoukos*, *verveloudes* (İstanbul), *kalsangar* (Tinos), *kaides* (Simi), *pagana*³ (Nafpaktos, Korint körfezinde bir şehir) vb. örnekler verilebilir (Politis 1998: 331-381).

Tanos Velloudios ise *Aerika-Zotika kai Kalikancari* (İnler Cinler ve *Kalikancaros*lar) başlıklı incelemesinde aynı bölgelere ait *kalkanthropismata* (Attika bölgesi), *krousmata* (Skiathos) vb. farklı isimler vermektedir (8). Kudret Emiroğlu, bu olağanüstü yaratığın Yunan deniz folklorunda *khallikhavtzaros* adında bir deniz cini olarak da anıldığından söz etmektedir (1989: 141-142)

Velloudios'un çalışması, *kalikancaros*ların görsel olarak da cisimleşmesinde ve bazı millî ve dinî öğeler eklenerek yeniden üretilmesinde çok etkili olmuştur. Bugün hâlihazırda internette *kalikancaros*la ilgili bir görsel aradığımızda bu kitapta yer alanları görmek mümkündür. Velloudios, daha önce bu yaratıkları kimsenin resimlemediğini fark ederek onlara şekil ve renk vermek istediğini belirtmiştir (77). I. Çaruhis, P. Teçis, C. Ghliatas ve A. Baynes tarafından yapılan resimlerde çoğunlukla yaratıkların bu makalede ortaya konan farklı özelliklerle ve isimlerle resmedildikleri, çizimlerin Ortodoks-Hristiyan ve Eski Yunan öğelerin yanı sıra mavi-beyaz ulusal bayrak, *fustanella* giyen *evzon* askerleri ve Yunanistan'ın doğal ve tarihi güzellikleri gibi modern ulusal öğelerle de süslendiği görülmektedir.

İsimler farklılaşsa da her iki Yunanca kaynaktan da *kalikancaros*ların yıl boyu yeraltında dünyanın üzerinde durduğu ağacı (kimi kaynaklarda hayat ağacı olarak geçiyor) baltalarıyla kesmeye çalıştıklarından, tam başarakken bıraktıklarından, Noel arefesinde yeryüzüne çıktıklarından ve geri döndüklerinde ağacın yeniden sağlam bir biçimde onları beklediğinden söz edilmektedir. (Politis 1998: 331). Türk mitolojisinde de ağaç; destan, efsane, masal gibi anlatılarda hayat bahşeden kutsal bir unsur olarak görülmektedir (Karakas 2014: 169). Türk boylarında çeşitli şekillerde adlandırılan “hayat ağacı”na ise dünyanın düzeni üzerinde, insanların yaşayışlarını düzenlemede ve toplumla bir bağ kurmada misyonlar yüklenmiştir (Arslan 2004: 64).

Politis’in anlatımlarına bakıldığında bu yaratıkların genel olarak şu özelliklere sahip olduklarından söz edilmektedir: Vahşi ve korkunçtur, hiç kesmedikleri uzun ve korkunç tırnakları vardır. Bunlarla insanların yüzlerini yırtarlar. Her birinde birer kusur olduğuna inanılırdı. Kimi topal ya da çarpık bacaklı, çarpık yüzlü, çarpık elli, tek gözlü, tek ayaklı, şaşı olabilirdi. Milos’ta güçsüz, bir deri bir kemik oldukları düşünülürdü; bu nedenle zayıf kişilere *kalikancaros* derlerdi (336). Kendileri gibi giysileri de çok kirli, yırtık pırtık, lime lime paçavralar hâlindeydi. Aslında genel olarak budala ve aptal olduklarından davranışları korkutmaktan çok kimi zaman gülünç olabilirdi (Politis 1998: 334). Çok kavgacı ve mütereddit olduklarından hiçbir işi sonuca vurduramaz, birinin “evet” dediğine öteki “hayır”

der; bir arada ortak bir iş yapamadıklarından insanlara zarar verebilmeleri de böylece güçleşirdi (334). Yemek olarak solucan, kurbağa, yılan ve her tür haşaratı tercih ederlerdi. Noel zamanı yapılan tatlılara ve özellikle de Noel’e özgü geleneksel bir yemek olan domuzun başı dâhil tamamının bütün olarak pişirildiği ve servis edildiği *grunokefalo*’ya bayılırlardı.

“*Kalikancaros*”: Etimolojik Bir Muamma

Andreas Tietze’nin *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*’nda, “karakoncoloz” ya da “karakoncolos” “çocukları korkutmaya yarayan hayalet, umacı” olarak açıklanmakta ve kelimenin Yunanca *καλικάντζαρος* / *kalikantzaros*’tan geldiği, Karadeniz diyalektinde ise *καρκαντζαλος* / *karkantzalos* şeklinde geçtiği belirtilmektedir (Tietze 2016: 124). 1897-1898 tarihli Yunan harfli Türkçe (Karamanlıca) olarak yazılan *Kamus-i Rûmî*’de ise *kallikancaros* kelimesinin karşılığı olarak hayal, gulyabani, cadı, karakoncolos, çirkin âdem ve kerihu’l manzar yazmaktadır (Ölmez 2011: 221).

Sevan Nişanyan ise benzer bir biçimde Çağdaş Türkçenin Etimolojisi’nde “karakancaloz” kelimesinin Yunanca “*kalikancaros*’tan geldiğini Yunanca ile Türkçe arasında alıntı yönü açık olmadığını belirtir. Yunanca “iyi” anlamına gelen *kali* bileşenin ise analogik bozulma veya hüsnütahir olabileceğinden söz edilmektedir. (www.nisanyansozluk.com). Buradaki hüsnütahir ifadesi, kendisinden kötülük gelebileceğine inanılan bir varlığın olumlanarak engellenmesi düşüncesini taşımaktadır. Anadolu’nun birçok yerinde gelincik

hayvanının vereceği zarardan korunmak için ona “güzel gelincik, tatlı gelincik” vb. ifadelerle yaklaşılması gibi.

Politis ise bu ismi ilginç bir biçimde Romanlarla ilişkilendirmektedir. Politis’e göre, “kali”, Romanlara verilen bir isimdi; ikinci ek “kancaros” ise 14. yüzyılda Yunanistan’a gelen Mısır Romanları için söylenen “Gancari”den geliyordu. Böylece bir asimilasyon ile “kali-kancari” oldu. Politis, insanların *kalikancaros*ların hortlamış Romanlar olduğuna inandıklarını da belirtmektedir (Platanou 2009).

Kalikancaros: Nedir? Ne Zaman Gelir? Ne Zaman Gider? Ondan Nasıl Korunulur?

İncelediğimiz Yunanca kaynaklarda *kalikancaros*ların nasıl ortaya çıktıkları ile ilgili şu açıklamalara rastlanmaktadır: Sakız adasında, *Hristougenna* (Noel) ve Ayia Vasili yani 1 Ocak tarihleri arasında doğan çocukların *kalikancaros* olacaklarına inanılırdı. Bu nedenle onlara şeytan hükmettiği için gece sokaklara çıkarak insanları rahatsız ediyorlardı (Politis 1998: 331). Yine Sakız adasında Noel’de doğan çocuğun, *kalikancaros* olmasını önlemek için, ateş yakarak çocuğun topuklarını ateşe tuttukları, tırnaksız *kalikancaros* olamayacağı için çocuğun tırnaklarını yaktıkları anlatılmaktadır. Sonrasında ise çocuğun ayaklarına yağ sürülmektedir (332). Bu örnek, *kalikancaros* korkusunun ne boyutlara varabileceğini çok güzel özetlemektedir. Güney Yunanistan’da bir şehir olan Argos’ta ise inanışa göre, Noel günü doğan çocuklar aynı gün vaftiz edilmezlerse *kalikancaros* oluyorlardı (335). Skianthos bölgesinde ve Girit adasında Evangelismos

arefesinde (*Evangelismos tis Theotoku* gününde Cebrail’in Hz. Meryem’e İsa Peygamberin doğacağını müjdelediğine inanılır) eşyle birlikte olan kadının çocuğu Noel günü doğarsa, *skalikancaros* olacağı inancı hâkimdi. (337).

Genel olarak *kalikancaros*ların gece olunca evlerin bacalarından girdiklerine inanılırdı. Teselya bölgesinde istedikleri her kılığa girebileceklerine inanılıyor, gece geç vakit evinden çıkan birini görürlerse, elinden tutup onu dans etmeye zorluyorlar, dans ederken konuşursa *karkancelyalar* o kişiyi alıkoyuyorlar (335). Dans ederken kötülük yapmıyorlardı. Bu anlatının da daha önce sözü edilen Kalandar gecelerinde oynanan oyunlarla benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Sisam’da bacadan girdiklerinde yanlarında bir de kanca getirirler, bu kanca ile kızların ipliklerini tartarlar, ipliklerini ağır buldukları kızlara işkence ederler, bu nedenle kızlar bitirebildikleri kadar ipliği *sarantaimero* (Paskalya öncesi oruç tutulan *Sarakosti* dönemi kadar katı olmasa da 15 Kasım’da başlayıp Noel arefesine kadar devam ederek 40 gün süren oruç dönemi) içerisinde bitirmeye çalışıyorlardı (339).

*Kalikancaros*ların en çok korktukları şey ateştir. Bir kişi gece sokağa elinde yanan bir meşale ile çıkarsa yanına yaklaşamazlar. Gökçeada’da (İmvros) *kalikancaros*a yanan bir meşale ile vurulduğunda insana dönüşeceğine inanılırdı (340). Yine Gökçeada’da ocakta bırakılan küllerin *kalikancaros*ları çektiğine ve *kalikancaros*ların külden doğduklarına dair bir inanç söz konusudur (340) ancak birçok başka anlatıda örneğin

Levadia'da külün bu yaratıkları korkutmak için *Ta Fota* arefesinde evin etrafına serpidiğinden söz edilir (350).

Karadeniz'deki anlatılara da benzer biçimde, ağzı açık kalan çömlerlerdeki suları pislettiklerine inanıldığı için, çömlerlerin ağzı yatmadan kapatılır, bir gün önceden ağzı açık kalan kaplar var ise defalarca yıkanır.

Karadeniz'de anlatılan eleklerle kum ölçme motifi Sakız adasında *kalikancaros*ların kötülük yapmalarını engellemek ve onları oyalamak için ellerine bir elek verdikleri ve deliklerini saymaları istendiği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca ikiye kadar sayabildikleri rivayet edilir (332). Kıbrıs'ta ise kutsal teslisten (üçleme/ Aya Triada) korkarak üç sayısını söyleyemedikleri aktarılmaktadır (342).

Kalikancaroslar Hıristiyan Ortodokslar tarafından papazın suları kutşadığı gün olduğuna inanılan *Ta Fota* (Theofania) gününde yeryüzünü terk ederek yerin altına giderler. Kendi aralarında, birçok anlatıda zikredilen bir maniyi söylerler giderken: "Gidin ki biz de gidelim/ çünkü şeytan papaz geldi / ayasturası⁴ / ve vrehurası ile..." Ayastura ve vrehura papazın suları kutşamak için kullandığı gereçlerdir. Yeraltına döndüklerinde, dünyanın üzerinde durduğuna inanılan hayat ağacının (direklerin) sapaşğlam bir şekilde onları beklediğini görürler. Yeniden bir sonraki Noel arefesine kadar ağacın köklerini ya da direkleri kesmeye başlarlar.

Nikolaos Politis'in Derlediği *Kalikancaros* Hikâyeleri

Politis, *kalikancaros*larla ilgili bölgeden bölgeye az çok farklılaşan özellikler aktarmasının yanı sıra

daha bütünlüklü diyebileceğimiz ve birkaç örüntünün özellikle öne çıktığı hikâyeler de anlatmaktadır. Çoğunluğu ıssız, köyün dışında bir yer olarak değirmende geçen bu hikâyelerde tekrar eden üç örüntü vardır.

Bunlardan birinde değirmenci, kendine musallat olan *likokancaros*lardan kurtulmak için pişirmekte olduğu domuzla yaratığı yakar ve isminin "kendim" olduğunu söyler. Kardeşlerin bağırsına koşup gelen *likokancaros*lar bunu kimin yaptığını sorduklarında "kendim yaptı, kendim yaptı" der! Uzun zaman sonra anladıklarında, değirmencinin peşine düşerler ama katıra yetiştiklerinde bu sefer de onu göremezler! (Politis 1998: 357-359).

Bu kaçış anlatısının bir de "üvey anne"li bir varyantı vardır. Genellikle "*Kalikancaroslar ve Gelin*" başlığını taşıyan bu anlatılarda kötü kalpli üvey anne *Dodekaimera* günlerinden birinde üvey kızı Maro'yu *Kalikancaroslar* yesin diye değirmene un öğütme yollar. Maro değirmene gittiğinde içerisinin *Kalikancaros*larla dolu olduğunu görür, yaratıklar kızla dans etmek isterler ama akıllı Maro onlardan bir sürü değerli eşya ister. Sonunda onları kandırarak köye zengin bir şekilde geri döner. Üvey anne öz kızını gönderdiğinde ise *kalikancaroslar* onu yerler (Politis 1998: 367-369).

Ayşenur Kolivar'ın, Rize bölgesinden derlediği bir masalda yukarıdaki üvey anne anlatısına benzer ilginç bir varyant söz konusudur. Üvey annesi tarafından bir gece yarısı değirmene geri dönmek üzere gönderilen Fadime'nin karşısına bu masalda *kalikancaroslar* yerine periler çıkar

ve aynı biçimde ona çeşitli hediyeler sunarlar. Bu hediyelerle köyüne dönmek üzereyken gün ağarır ve periler kaybolur. Aynı şekilde zengin olmak üzere gönderilen üvey annenin öz kızı Ayşe'yi ise periler döverek evine geri gönderirler. Fadime'nin yolda düşürdüğü ayakkabıyı bulan oranın beyi, ayakkabının sahibini bulmak üzere bütün köye haber salar. Masalın devamı tipik bir Sinderalla anlatısıdır.⁵

Birkaç varyantı olan bir diğer anlatının merkezinde ise kalikancarusu oğlu oldu diye kandıran bir ebe ile ilgilidir (Politis 1998: 374-375).

Modern Yunancada Kalikancaros İmgesi: Çocuklar için Her Zaman Çocuk Kalmak

Politis'in derlediği yukarıda özetlenen anlatıları yakın dönemde Yunan yazar Filippos Mandilaras resimli çocuk masalları biçiminde iki farklı kitabında Yunancada yayımlamıştır. *Kalikancaros*larla ilgili ilk yayımladığı kitap olan *İstories me Kalikancarous'ta* (*Kalikancaros Hikâyeleri*) gelenekte tekrar eden örüntüleri masal öğeleriyle zenginleştirerek "*Kalikancaroslar ve Domuz Başı*", "*Kalikancaroslar Değirmende*" ve "*Marietta ve Erietta*" başlıklarıyla yeniden yazmıştır (Mandilaras, 2014). *Neoelliniki Mithologia* (Yeni Yunan Mitolojisi) serisinden çıkan kitabın arkasına yazdığı nota Mandilaras, söz konusu serinin özellikle gençlere dededen kalma gelenekleri öğretmeyi amaçladığını ve bu amaçla Politis'in derlemelerinden çıkardığı *kalikancaros* tiplerini masallaştırdığını belirtmektedir (58). Mandilaras, kendisini bu çalışmalara iten nedenin ise *kalikancaros*ların belirli bir özelliğinden kaynaklandığını

belirtir. Yazar, daha önce bu makalede belirtilen özelliklerinin dışında bu yaratıkların her şeyden önce kendilerine ve başkalarına karşı dürüst olduklarını, dahası çocuk olduklarını ve her zaman çocuk kalacaklarını, tam da bu yüzden büyüklerin onlardan korktuklarını ifade eder (59).

Mandilaras, bu inanışın kökenlerinin Roma döneminde yılın bitiminde düzenlenen ve şarap tanrısı Dionysos'a atfen dionizyak öğeler ve kılık değiştirme ritüellerini içeren kutlamalara kadar götürülebileceğini belirtmektedir. Böylece, halk inanışı hâlihazırdaki şeytani kılık değiştirme ritüelini *kalikancaros* inanışına devşirmiş olabilir. Bunun dışında, Mandilaras, neredeyse bütün Hıristiyan toplumlarında kutsal sayılan *Dodekaimera* döneminde görülen şeytani yaratıklara ilişkin inançların bulunduğunu vurgular. Bunun da gece ile gündüzün eşitlendiği 21 Aralık tarihiyle başlayan ve İsa Peygamberin doğuşu, yeni yıl ve İsa Peygamberin Vaftiziyle devam eden günlerle ilişkilendirilebileceğini belirtir (58-59).

Bu konudaki ikinci kitabı olan *Mayikes İstories apo ta Vati tis Yis'in* (Dünyanın Derinliklerinden Büyülü Hikâyeler) son bölümünde ise halk inanışına dayanan diğer geleneksel anlatılarla birlikte *kalikancaros*lara da yer verir ve Politis'in anlatılarını "*Değirmenci ve Kalikancaroslar*", "*Rinos'un Çeyizi*" ve "*Balmumundan İşaret*" başlıkları ile masallaştırır (Mandilaras 2016: 95-116).

Bugün Yunanistan'da, geleneğe ait *kalikancaros* anlatılarının masal formunda yeniden yazılarak renkli ilüstrasyonlar eşliğinde çocuklara

sunulması sadece Mandilaras'ın kitaplarıyla sınırlı değildir. Özellikle Noel yaklaşırken Yunanistan'daki kitapçıların raflarında *kalikancaros* hikâyelerinden oluşan onlarca çocuk kitabına rastlamak mümkündür. Noel haftası dışında ise meraklı okurlar için ellerinde birkaç kitap buldukları görülmektedir. Her şeyden önce *kalikancaros* inanişinden haberdar olmaları dikkat çekicidir. İ Mayıs-Çapaçula ke Kalikancari (Büyücü Çapaçula ve *Kalikancaroslar*), *O Kalikancaros Sozi to Kalikancaro horio* (*Kalikancaros Kalikancarosköyü'nü Kurtarıyor*), *Protohroniatikes Kalikancaroskantales* (Yeni Yılın Haylaz *Kalikancarosları*), *To Agori Pu Zografize Kalikancarus* (*Kalikancarosları Resmeden Çocuk*), İ İfigenia ke o Kalikancaros (İfigenia ve *Kalikancaros*), *O Kalikancaros Pu Ehase to Dromo Tou* (Yolunu Kaybetmiş *Kalikancaros*) bu kitaplardan sadece birkaçıdır.

Bu anlatıları ayrıntılı bir biçimde çözümlenmek ve *kalikancaros* inanişinin çocuk kitaplarındaki temsilini ortaya koymak başlı başına bir çalışma konusu olabilir, ancak kitapların arka kapaklarındaki tanıtım yazılarından anlaşıldığı kadarıyla söz konusu anlatılarda *kalikancarosların* gelenekten beslenen çoğu zaman ürkütücü ve korkutucu yanları törpülenerek sakarlıkları ve haylazlıkları öne çıkarılmakta ve sevimli birer hayal kahramanı olarak -çizimlerin de katkısıyla- çocuklar için yeniden yorumlanmaktadır.

Son olarak Yunancada *kalikancaros* inanişinin popülarize edilmesinde ve dolaşıma girmesinde önemli bir etkisi olduğunu düşündüğüm Haris ve Panos Katsimihis kardeşlere ait *Aye-*

lasti Politeia ke Kalikancari (Mutsuz Ülke ve *Kalikancaroslar*) masalından söz etmek gerekir. Söz konusu masalı, sanatçılar Yunanistan'da meşhur olmalarından çok önce 1978 yılında Fransa'nın Montpellier kentinde yazarlar; masal, 1983 yılında Nikos Maroulakis'in çizimleriyle kitap olarak yayımlanır. Müzik albümü olarak ise 1996 yılında dinleyiciye sunulur. Özellikle Yunanistan'da anaokullarının yeni yıl gösterilerinde hâlihazırda önemli bir yer tutan bu müzikli gösteride, geleneksel olarak *kalikancaroslara* ait bazı özellikler (bütün yıl hayat ağacını kesmeleri, fiziksel özellikleri vb.) tekrar edilse de yine söz konusu yaratıklar olumlu karakterler olarak betimlenmişlerdir. Oyunda hiç yüzü gülmeyen mutsuz bir ülkede yaşayan çocukların *kalikancarosların* gelişiyi nasıl mutlu olacağını öğrenmeleri ve onların mutluluğunun büyüklere de sirayet etmesi komik ve esprili bir dille örülmüş diyaloglar ve etkileyici bir müzikle anlatılmaktadır.

Sonuç olarak; öncelikle incelenen kaynakların bölgesel olarak birbirini tamamladığı söylenebilir. İncelenen Türkçe kaynaklarda İç Anadolu ve Karadeniz bölgeleri öne çıkarken, Yunanca anlatılarda Yunanistan ana karası ve Ege adaları söz konusudur. Kuşkusuz bu inanç, farklı dinî inançların ve kültürlerin uzun yıllar bir arada yaşamalarından kaynaklı çok zengin, karmaşık ve çok yönlü özellikler taşımaktadır. Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinin de dâhil olduğu/olacağı alan çalışmaları ile çok daha geniş bir coğrafyada yapılacak karşılaştırmalı halk bilimi çalışmaları bu alanda daha çok şey söyleyecektir.

Yunanca kaynaklarda daha bütünlüklü, ayrıntılı anlatılar ve örüntüler söz konusuysen, Türkçe kaynaklar belki bu inanca odaklanan alan araştırmalarının çok fazla mevcut olmaması nedeniyle daha tekil ve bütünlüksüz kalmaktadır. Türkçede Yunancada olduğu gibi farklı isimlerle anılan karakoncolosların her iki dildeki özellikleri de birbirine yakındır. Bunun dışında karakoncolosları korkutma, eleklerle oyalama taktikleri, Politis'ten alıntılanan "kendi" kelimesi etrafında geçen yanma hikâyesi gibi ortaklıklar da söz konusudur. Yunanca örneğinde inancın İsa Peygamberin doğumu ve vaktizi, kısacası Ortodoks inancı ile sıkı bağı da söz konusudur.

Anlatılarda karakoncolosların çoğu zaman korkunç ve tehlikeli olabilmelerinin yanı sıra özellikle Maro ve değirmen anlatılarında insanların da ne denli acımasız ve zalim olabileceğini ama sonunda insan zekâsının ve iyiliğinin kötülüğü alt edebileceğini de okuyoruz. Özellikle Yunancada Maro ve Ebe Kadın karakterleri üzerinden kadın zekâsının da olumlanması söz konusudur. Ayrıca Yunancada çocuklar için masallaştırılan bu inanç, geleneksel olarak korkunç bir yaratığın nasıl sevimli bir hâle getirilebileceğini ve popüler bir figüre dönüşebileceğini de ortaya koymaktadır.

Yunanca örneğinde, ulus-devlet öncesi oldukça karmaşık ve birçok farklı inanç ve kültürün katmanlaşmasıyla oluşan bir inancın gerek Velloudios'ın çalışmasındaki çizimler ve söylemlerle gerekse yayımlanmaya devam eden modern çocuk kitapları ve gösterilerle nasıl millileştirildiğini de gözlemleyebiliyoruz. Bu inancın iz-

lerini bütün Balkan coğrafyasında ve farklı dillerde sürmek, hiç şüphesiz karşımıza çok daha zengin ve karmaşık bir inancın ortak ve farklı unsurlarını çıkaracaktır.

NOTLAR

- 1 Sağladıkları kaynaklarla bu çalışmayı mümkün kılan (alfabetik sıra ile) Ayşenur Kolivar, Elif Dumanoğlu, Semra Aydın ve Songül Tuncalı'ya çok teşekkür ederim.
- 2 Trabzon'un Yazlık Köyü'nde (Livera) hâlâ devam eden Karakoncolo geleneği üzerinden bölgede yaygın olan komple teorilerini ele alan ilginç bir etnografik çalışma için bakınız: Murat Altun, "Of Conspiracies and Men: The Politics of Evil in Turkey", Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Minnesota, 2016.
- 3 Yunan edebiyatının 1930 kuşağı yazarlarından Stratis Mirivilis'in bu başlığı taşıyan bir romanı mevcuttur. Bkz. Stratis Mirivilis, *Ta Pagana*, Atina: Oi Fili tou Vivliou, 1945.
- 4 Kutsal suya batırılıp serpmekte kullanılan fesleğen demeti.
- 5 Masalın anlatıldığı bu video kaydı Ayşenur Kolivar arşivindedir.

KAYNAKLAR

- Altun, Murat. "Of Conspiracies and Men: The Politics of Evil in Turkey." Yayımlanmamış Doktora Tezi. Minnesota: University of Minnesota, 2016.
- Altuncu, Naci. "Karakoncilo Yapan Hiç Kimse Kalmadı." (31 Aralık 2007) 28 Aralık 2017 (<http://www.sahinkayalilar.com/viewtopic.php?t=5208&start=0>)
- And, Metin. *Dionisos ve Anadolu Köylüsü*. İstanbul: Elif Yayınları, 1962.
- Arslan, Seher. "Türklerde Ağaç Kültü ve 'Hayat Ağacı'." *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 1 (Haziran 2014): 59-71.
- Asan, Ömer. *Pontos Kültürü*. İstanbul: Belge Yayınları, 1996.
- Duvarcı, Ayşe. "Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar." *bilig* 32 (Kış / 2005): 125-144
- Elçin, Şükrü. "Karakoncilo Oyunu." *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* 147. 1961.
- Elif Şafak. *Bit Palas*. İstanbul: Doğan Kitap, 2009.
- Emiroğlu, Kudret. *Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü*. Yyy.: Gülen Ofset, 1989.
- Evlia Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*. Cilt 1. Yay. Haz.

- Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2003.
- Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zilli. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Cilt 3. Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınlar: 1999.
- Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zilli. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Cilt 7. Yay. Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve Robert Dankoff. İstanbul: Yapı Kredi Yayınlar: 2003.
- Gökçe, Övgü. "Cannot Remember: Landscapes of Loss in Contemporary Turkish Cinema", *Cinema and Politics: Turkish Cinema and The New Europe* içinde, ed. Deniz Bayraktar, Aslı Kotaman ve Ahu Uğursoy, 268-279. Newcastle: Cambridge Scholar Publishing, 2009.
- Karakaş, Rezan. "Siirt Halk Kültüründe Kutsal Ağaç ve Türbeler." *Millî Folklor*, 102 (2014): 168-179.
- Katsimihas Haris ve Panos. *Ayelasti Politeia ke Kalikancari* (Mutsuz Ülke ve Kalikancaroslar). Masal Kitapçığı ve CD. Feelgood Records. 2016.
- Küçükler, Nuray. "Anneannem Çinka mıydı?" *Fadime Kindir?* içinde, 114-121. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2001.
- Mandilaras, Filippos. *İstories me Kalikancarous*. Atina: Pataki, 2014.
- Mandilaras, Filippos. *Mayikes İstories apo ta Vati tis Yis* (Dünyanın Derinliklerinden Büyülü Hikâyeler). Atina: Pataki, 2016.
- Mirivilis, Stratis. *Ta Pagana*. Atina: Oi Fili tou Vivliou, 1945.
- Misailidis, Evangelinos. *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş*. Haz. Robert Anhegger ve Vedat Günyol. İstanbul: Cem Yayınları, 1988.
- Nişanyan, Sevan. *Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. <http://www.nisanyansozluk.com/>
- Oğuz, Öcal. "Kara Koncolos ve Yılbaşı." *Bozok Yazıları*. Ankara: Geleneksel Yayınları (2014): 264-265.
- Ölmez, Mehmet. "R. M. Dawkins ve Anadolu'da Rumca-Türkçe İlişkileri." *Turkish-Speaking Christians, Jews and Greek-Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire*, ed. Evangelia Balta ve Mehmet Ölmez. İstanbul: Eren Yayınları (2011): 215-224.
- Özay, Yeliz. "Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde İstanbul'un Tıslmalarının Hikâye Edilişi." *Millî Folklor*, 81 (2009): 54-63.
- Özay, Yeliz. "Çalikkavak Balkanında 'Gârib' Temâşâ.". *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü-Dergisi*, Semih Tezcan'a Armağan, Cilt:13, Yıl:13: 299-306.
- Öztürk, Özhan. *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*. 2 Cilt. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2005.
- Platanou, Vasili. "Kalikancari: Makreoni, Panelinia Paramithia." (Kadim Ulusal Yunan Masalı: *Kalikancaroslar*). *Rizospastis* (1 Ocak 2004) 26 Aralık 2017 <http://spoudasterrion.pblogs.gr/2009/12/561421.html>
- Politis. Nikolaos. *Melete peri tu Viu ke tis glossis tu Elliniku Lau: Paradosis* (Yunan Halkının Yaşamı ve Dili: Gelenekler). Cilt A. Atina: Vivliorama, 1998 (1904).
- Rize Kültür Derlemeleri*. Rize: Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 1999.
- Samuilidis, Hristos. *Geleneksel Pontos Halk Tiyatrosu*. İstanbul: Belge Yayınları, 1999.
- Şişmanoğlu Şimşek, Şehnaz. «Evangelinos Misailidis'in Karamanlıca Başyapıtı: Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş ya da «İki Kelisa Arasında Binamaz Olmak» «*Tanzimat ve Edebiyat*, ed. Mehmet Fatih Uslu ve Fatih Altuğ. İstanbul: İş Bankası Yayınları (2014): 193-230.
- Taşkıran, Mehmet Sait. *Yıldızlı Gece*. İstanbul: Nota Bene Yayınları, 2016.
- Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. C.A. (Ed. Semih Tezcan). Ankara: Tüba, 2016.
- Velloudios, Tanos. *Aerika-Zotika kai Kalikancari* (İnler Cinler ve Kalikancaroslar). Atina: G. Çiveriotis E.P.E., t.y.
- Yaltırık, Mehmet Berk. "Karakoncolos." *Kamize. Aylık Öykü Seçkisi*. (9 Şubat 2013) 27 Aralık 2017. <http://oykuseckisi.com/karakoncolos-wyern/>